

СЪВРЕМЕННАТА РУМЪНСКА ЛИТЕРАТУРА И РУМЪНСКОТО СЕЛО

Йон Лунгу

Между двете световни войни получи широко разпространение идеята, според която модерната аналитична проза, изразяваща наблюдение върху сложни човешки явления, е несъвместима със селския свят, ограничен в традиционни прояви, неспособен да се обнови и да навлезе в по-висшите зони на духовното. Еволюцията на съвременната литература се е извършвала като процес от селото към града, от простото към сложното. Подобно мнение някога обосноваваше Еуджен Ловинеску, със съответните естетически мотивировки, а по-късно Камил Петреску го формулира по решителен начин. Той писа, че една епика от Прустов тип, такава, каквато би желал той и която е необходима в епохата на философския релативизъм и бурен прогрес в областта на психологията, не би могла да се създаде чрез изобразяване на индивиди, чийто прояви са предварително известни по законите на един крайно банален механизъм. Джордж Калинеску даде отговор на този въпрос, който и днес е твърде актуален. Селяните, казваше критикът, имат определено отношение към проблемите на съществуването и дори към вселената, имат своя философия, изразена обаче в специфични форми, интересни за литературата, която се интересува за човешките съдби. Аналогията изглежда отдалечена и може би прекалена. Оттук обаче е важно дапомним, че една модерна епика, която крачи заедно с прогреса на изкуството и се интересува от вътрешния мир на човека, който минава от един тип на цивилизация към друг тип и се разделя, понякога драматично, от стари инерции, не може да игнорира селския свят, каквито и да са нейните средства за изследване на материала.

В румънската литература има богата литературна традиция, която потвърждава тази истина. Румънската проза от миналото е създала специфични и трайни явления въз основа на наблюденията на селския живот. Славич, Садовяну, Ребряну са само няколко от творческите индивидуалности, наистина най-оригиналните и най-значителните, които представят нашата проза в нейните отношения към света на селянина. Ако приложим известна схема към тяхното изкуство, бихме могли да набележим няколко стилистически насоки или методи на изобразяване на селянина. Едната насока е рапсодичната. Тя съживява хилядолетни прояви, света на древни цивилизации, отношения, станали типологични. Представители на тази линия са Крянга, Садовяну, въпреки съществените им стилистически различия. Славич, по-късно Ребряну, а след него цяла плеяда известни писатели, следват линията на един ясен реализъм, на една строга наблюдателна проза, на една селска балзакowska епика, да се изразим условно. Докато първите възстановяват една селска митология, пресъздават човека, който живее в близост на големите митове и превръщат фактите в легенда, вторите изобразяват социалния индивид в естествената му обстановка.

Нашата епоха наложи и друга епическа формула. Тя тръгва не само от литературни съображения, от необходимостта да се подновят изразните средства, а от промяна на философската оптика, от изменение на социологическото гледище върху селския свят. Когато се пише за селската действителност, било то минала или съвременна, или се пресъздават решаващи исторически събития (всички знаем, че има и такава „събитийна литература“),

съвременната румънска проза се стреми към все по-убедителни резултати, стреми се да внуши вътрешния смисъл от опита на едно поколение, което изживява силно чувството си за историята. Много произведения, известни вече и в чужбина, притежават полемичен смисъл: борят се срещу измамващия мироглед за селския живот, вършат това, което критиката нарича демистификация. „Босяк“ от Захария Станку, „Морометвци“ от Марин Преда и пр. опровергават картината на идиллично и хармонично съществуване или пък образа на примитивния селянин, чужд на всякакви идеи и на по-сложни морални състояния. В резултат на този поглед се забелязва и обновление в областта на специфично-художественото, изменят се средствата за литературно изображение. Все повече губи своя авторитет описателният начин на изображение на селото. В замяна на това печели все по-широк терен аналитичната диференцирана проза, еликата на аналитичното наблюдение, поради което нейната художествена формула поставя акцент върху психологическия фактор, в неговите естествени социални и индивидуални връзки и преплитания. В романа си „Морометвци“ Марин Преда използва по оригинален начин подобни изразни средства, давайки преднина на психологическия анализ и изобщо на внимателното и обективно наблюдение върху селската душа. Неговите действащи лица се отличават с твърде сложна природа, притежават дарбата за анализ, наблюдение и самонаблюдение, нагаждат се към външната среда или пък правят опит да си запазят своя сфера на една въображаема независимост. Те имат съзнанието за лично достойнство, обаче времето прави така, че илюзиите им постепенно рухват. По този начин един морален пейзаж с разнообразни релефи влиза в литературата, като отхвърля образа на безчувствената и консервирана селска душа, затворена за по-сложни душевни вълнения.

Епохата на социализма разшири полето на селската литература и направи още по-резултатен опитът за обновление на изразните средства. Навлизането на селския мир в духовния климат, създаден след социалистическата революция, даде съществени изменения от морален и душевен характер, които литературата отрази обективно. Все по-голям интерес предизвикват вътрешните реакции, психологическите промени, душевната еволюция на селянина, неговото отношение към социалистическата цивилизация. Прозата, която взема под внимание тези промени, търси разнообразни формули, за да ги проведе възможно по-внушително. Трудно е да се направи класификация на произведенията, които отразяват социалистическата селска действителност. Критериите са многобройни и често пъти, като се възприемат едни, се пренебрегват други, не по-малко важни. Би могла да се направи една тематична класификация, или класификация в зависимост от историческите моменти, на които се позовава произведението. Безспорно е, че каквито и да са били интимните подбуди и пружини на писателя, каквито и да са били социално-историческите събития, литературните творби за селото търсят да открият нови стойности, появили се в процеса на създаване на социалистически отношения, търсят да открият конфликти, присъщи на един свят, който трудно се разделя от инерциите на миналото и се разделя от тях не винаги смеейки се. Ето защо в последно време получи твърде голямо разпространение анализът на процесите, които произтичат от конфликтите в морално-психологическата сфера. Като продължават една създадена вече традиция, младите белетристи (Д. Р. Попеску, Н. Веля, Фънуш Нягу, Поп Симеон, Щефан Бънулеску, Йон Бъешу, Йон Лънкърнжан, Сорин Тител и др.), проявяват особено любопитство към по-сложните случаи на социална и морална инерция. „Странностите“, екстравагантностите, за които обича да говори критиката, идват тъкмо от разглеждането на по-трудни ситуации и „казуси“ в проявленията на индивида. Отхвърлянето на установени обичаи (произлизащи и от условията на дребно-собственическият бит) не е лесен процес. Той предполага един вътрешен прелом, преобразуване на един менталитет и трудна победа на новите морални стойности, създадени от социализма.

Друг решителен фактор в развитието и структурата на румънската проза за селото намираме в самата оригиналност на нашата социалистическа революция. Формирането на една нова, висша цивилизация, неминуемото заличаване на капиталните различия между

селото и града, развитието на най-хубавите народни традиции, създаването на собствени материални и духовни стойности повлияха върху насоката на литературата въобще и върху епиката в частност. Затова по един естествен начин аспектите на нашата революция и по-важните нейни моменти, насоките и усложненията на грандиозния процес, който преобразува нашето общество, намериха отзвук в съзнанието на писателите. Едно изложение, макар и в най-общи черти, върху литературата из живота на селото, може да бъде поучително.

Усвоявайки все по-основно марксистко-ленинското учение за изкуството и обществото, опирайки се на ръководството на партията, участвайки дейно в процеса на революционно изменение на живота и съзнанието на хората, писателите се опитаха да изобразят пътя, изминат от нашето трудово селячество, да обобщат с присъщи на литературата средства новата социална практика на масите. Многобройни разкази и повести, романи и поеми, драми и комедии са вдъхновени от тази величествена историческа епопея, като започнем с творбите, посветени на аграрната реформа, продължим с процеса на социалистическа колективизация на селското стопанство, приключил през пролетта на 1962 година и завършил с произведенията за новия живот в кооперативното село.

Първ, който отрази новите социални отношения в живота на селото, бе ненадминатият майстор на румънския разказ Михаил Садовяну с романа „Митрия Кокор“, към който по-късно се прибавиха и други произведения, между които ще отбележим романа „Жажда“ от Титус Попович. Чрез задълбочено и убедително отражение тези книги превъзсъздават внушителния облик на един важен момент от нашата революция: аграрната реформа. Наред с други творби, те налагат и една особена психология, донасят нова проблематика в нашата селска литература: организирана борба на трудещите се селяни за по-добър живот, борба в съюз с работническата класа.

В „Жажда“ на Титус Попович новата проблематика и новият тип конфликти дават възможност на автора да се заеме с нов тип герои. Бедният селянин Митру Моц, учителят Теодореску, алчния незунт Гаврила а Урсулуй еволюират в зависимост от историческите събития. Дори в най-интимните си и частни занимания те не могат да игнорират промените, извършили се в селския живот и в живота на цялата страна. Несъмнено е, че запазването на частната собственост не им позволява да преобразят радикално своя етично-социален профил, дори ако са положителни герои. Ето защо възненията на учителя Теодореску във връзка със своята собственост не ни се виждат докрай правдиви. Естествено тези хора изпитват положителното въздействие на научната доктрина на революционния пролетариат, обаче не я разбират още в нейното богатство и сложност, тъй като не съществуват още обективните предпоставки за преминаването им към задачи по осъществяване на социалистическото общество. Намираме се още в етапа на усъвършенстване на буржоазно-демократическата революция.

Към друг момент от живота на селото се отнася „Разгръщане“ от Марин Преда. Творбата разглежда при драматични условия социално-етическото възраждане на селянина в новата обстановка, създадена от социализма. Главният герой на повестта, Илие Барбу, човек, който е седял на „последната пейка“ на събранията в миналото, сега се разкрива с непозната революционна енергия и дързост. Придобиването на лично достойнство, на гражданска смелост, на собствена партийна съвест правят от него истински герой. Съзнанието за придобита човешка стойност, за правдата на делото, за което воюва, му помага да намери редовете на ония, които творят историята.

За периода от създаването на първите кооперативни земеделски стопанства се написа много и то неравни творби. Наред с интересните аспекти, срещат се и социологизирани схеми. В момента, когато излизаша, някои от тези произведения предизвикаха голям интерес, тъй като насочваха вниманието към новото, което бе възникнало и започваше да се развива в селския живот.

Една сравнително сполучлива повест, която третира моралните преобразования у обитателите на първите кооперативи, напечатана между първите, е повестта на Фран-

чиск Мунтяну „Ленца“. В центъра на действието се намират преображенията на една млада жена, която при новите социални условия преминава пътя от съпътното подчинение и унижение към утвърждаването на собственото си достойнство.

Значителен интерес в такъв смисъл представлява и романът „Бараган“ от В. М. Галан. От художествена гледна точка много по-висока оценка заслужава първият том на романа. Извънредно важната тема за укрепването на съюза между работническата класа и трудовото селячество е проследена тук в конкретна и сложна обстановка, тъй както налага самият живот. Епизодите, аспектите и художествените решения, които са най-сполучливи, са именно онези, където авторът по наше мнение не се поставя на мястото на своя герой, за да обсъжда и разрешава трудностите, възникнали от изобразените явления, нито пък измисля допълнителни трудности, за да осенява своя герой с ореола на лесните успехи, на които не може да се вярва. Правим тази забележка преди всичко с оглед на втория том на романа, който притежава подобни слабости и е далеч по-несполучлив от първия.

Борбата за създаване на селскостопански кооперативи вдъхнови редица драматурзи, които написаха драми, характерни между които са „Влайку и неговите синове“ от Лучия Деметриус или „В долината на кукувицата“ от Михай Бенюк.

Като правим някои по-обща характеристики за нашата литература от периода на началото на кооперирането, ще изтъкнем най-напред нейния пряко агитационен характер. Като отделях главно място за социалните отношения, някои творби пренебрегваха факта, че човекът като „съвкупност от социални отношения“ (Маркс) не се свежда само до няколко основни и общи социални функции. Някои герои по тази причина останаха в рамките на абстрактната схема за съответната социална фаза (беден селянин, среден селянин или кулак), а конфликтът се превръщаше в просто социологично описание.

Следващият етап на нашата революция, етап на усъвършенстване и укрепване на социализма в селото, бе изобразен в голям брой епически произведения, някои от които със сериозна художествена стойност, например „Къща“ от Василе Ребряну, която дава убедително новите социално-етични отношения, установени в селския живот. Главният герой, Йсайя Йоца, изминавайки сложно и лъкатушно развитие, доказва преди всичко поражението на индивидуализма, пораждан от частната собственост. Ако имаше една по-единна композиция, романът би разкрил и по-убедително ролята на новото за преобразяване на съзнанието на цялото село.

Последните от новите социални отношения и осъществяването на интимните стремежи на хората разглежда и романът на Сабо Бюла „Рода на Гондошите“, действието на който става в едно село от окръга Муреш. Класовите противоречия, роднинските отношения и интимните връзки, развиването на революционното съзнание и оформянето на нов морален профил на хората, жаждата за лично щастие и отношението към обществения живот дават възможност на романиста да напише една прелестна хроника на селската действителност в различни нейни аспекти, без да липсват и някои по-незначителни епизоди.

Широка и съдържателна картина на селото и на неговия съвременен живот дава Йон Лънкърънжан в трилогията си „Кордовани“. Чрез отрязъка на живота в едно село, Горна Дунга, и перспективата на изминатия път от средния селянин Лае Кордован, главен герой на книгата, романистът възстановява в интересна епическо-лирическа фреска почти всички революционни преобразования, през които минава селячеството след освобождението, като започнем с аграрната реформа и приключим с края на кооперирането. Замислен като лирично-епископска ретроспекция за еволюцията на главния герой, романът е написан от първо лице: започва и завършва със същото душевно състояние, специфично за Лае Кордован в началото на една близка пролет, когато цялото село тръгва по пътя към социализма. В душата на героя, драматично разкъсана, поради изменението върху собствеността на земята, прониква най-сетне истината. Него го вълнуват, разбира се, още много въпроси, но той вече не се страхува във връзка с целта и насочеността на своите действия. Изчезнали са причините, които го скарват с цялото село: веригите на частно-

собственническото чувство върху земята. Като използва форма на повествование от първо лице, романистът ни внушава как новият Лае Кордован съди стария от една напреднала позиция, от едно социалистическо гледище и от това гледище дори ситуацията, която на времето са изпреварили героя, сега вече намират тълкуване в действителната им светлина. Авторът се е постарал да разгледа отвътре процесите. В един понякога страстен и убедителен, а понякога монотонен и по-неубедителен монолог главният герой преоценява всичките си тревоги, търсения, недоразумения и съпротивления и накрая на този драматичен път изразява искреното си съгласие със социализма. Чрез самия художествен похват, избран от автора, Лае Кордован е превърнат в коментатор на преобразованията в селския живот. Тук-там обаче авторът е забравил реалните възможности на своя герой и в такива случаи вместо героят, от негово име говори направо авторът, което нарушава художествено единство.

Икономическо-организаторското укрепване на селскостопанските кооперативи вдъхнови и няколко драми, между които заслужава внимание „Смелост“ от Георге Влад. Както и в епическите творби и тук е показано изменението в мисленето и поведението на хората, паралелно с развитието на социалистическите отношения. Интересът към диалектичното единство между социалната и личната страна в човешкия живот придобива все по-важно значение в литературното творчество. Онова, което занимава все повече писателя, не е толкова разнообразие във външните форми на конфликтите, колкото обособяване на различни типове герои, които придобиват все по-голяма правдивост и сила на художествено обобщение. Заедно с проучването на социалните явления получава важна преднина по-широкото и задълбочено изследване на сложните пътища, по които се определя поведението на героите. Акцентът пада върху застъпваната проблематика, върху етическо-политическите стойности и художествените качества и начини, по които се разрешават поставените проблеми. Все повече писатели разбират, че героят трябва да представлява убедителен и автентичен образ на реалния наш съвременник, жив и действителен. Личният живот на човека в най-интимните му аспекти също получава полагащата му се стойност и място. Резултатите от подобна ориентация можем да проследим най-вече при младите белетристи като Д. Р. Попеску, Фънуш Нягу, Николае Веля, Шефан Бънолеску. Сорин Тител, Джордже Бълица и др., които вървят по пътя на Марин Преда и които откриват в своите произведения интересни аспекти от процеса на морално преустройство в средите на нашето кооперирано селячество. Фънуш Нягу например в своите разкази „Кукла“ и „В лунен светлик“ с пламъка на дълбок лиризмъ изобразява новите начини, по които съзнателният индивид преодолява мъката от несподелена обич. Изтръгнат от влиянието на индивидуалистичния морал, Ене Леня, герой на двата разказа, без да си отказва правото на лично щастие, намира правдива оценка за жената, която го е напуснала. Героят не си отмъщава, но не се и отчайва и най-сетне успява да срещне желания отговор и разбиране от страна на друга жена, която наистина го обича.

Фин аналитик, Николае Веля търси също морално-етични планове в преобразеното съзнание на трудовите селяни. В „Звуците“ например кооператорът селянин живее още под силното впечатление на частната собственост, символизирана в неговата фантазия чрез „музиката“, която издават различните селскостопански сечива. Това е последна форма на отчуждение от новото, която той постепенно преодолява благодарение на изменените условия на живот. Деликатни моменти, в които се подчертава новото светоусещане на младите селяни, намираме изобразени и у Сорин Тител и Джордже Бълица.

Интересни етични проблеми из живота на съвременното село разработват и някои съвсем нови произведения като „Лятото на оленците“ от Д. Р. Попеску, „Тригълникът“ от Поп Симион и „Откриване на семейството“ от Йон Брад.

Романът на Поп Симион например има по-широк социален диапазон, като редом със селото обхваща една мина. Трите страни на „Тригълника“ са олицетворени от трима бивши дребни селяни: активистката Леонтина и миньорите Йон Кирила (първият съпруг на героинята) и Шефан Клеж (вторият съпруг). Конкретните биографии на героите дават

възможност на писателя да проникне в различни сфери на действителността, което подчертава динамичните процеси в нашето съвременно общество. В този конфликт романът съединява няколко теми и съвременни мотиви: за обичта, приятелството и отношението към труда. В зависимост от това доколко Поп Симион успява да разкрие дълбоките промени в отношенията между героите (начинът, по който те се мъчат и успяват да се освободят от недъзите на индивидуалистичния морал — ревност, двуличие, егоизъм и пр.), книгата става повече или по-малко увлекателна. Наличието на някои декларативни решения намалява реалистичната убедителност на някои етични аспекти на водената чрез произведението дискусия. Най-положителното в това произведение е, че като утвърждава социално-етичната опора за решение на конфликта, белетристът не се подхлъзва към идеализация, а открива стойностите на новия морал в реалистично разбиране от страна на героите на собствените им условия, които им откриват възможност за едно достойно, хуманно съжителство.

Романът на Йон Брад „Откриване на семейството“ поставя на обсъждане етични проблеми в кооперираното село в троен план: случая с един свещеник, който скъсва с фалшивия си живот, случая с упорития и горделив селянин Октавиан Борча и третия случай с победата на новите отношения, върху които се основава бракът на младите в социалистическото село — агрономът Борча и Лелия Чиреш. По всичко личи, че авторът прониква по-дълбоко и проникателно тогава, когато проследява влиянието на новите отношения върху едно противоречиво съзнание, например съзнанието на свещеника и че той е по-малко убедителен, ако има за предмет отношението на хора, създадени в новите исторически условия. Връщането на свещеника към живот е най-сполучливата част на романа, тъй като измененията у героя получават сложна и дълбока мотивировка, нещо, което им придава по-голяма правдивост.

Смятам за нещо съществено, че подобни произведения (а биха могли да се цитират и други) показват тенденцията да навлезат в непознати зони на вътрешния живот на селянина, да изобразят душевни конфликти в диференциран епически стил, чужд на всякакъв гладкопис и еднолинейност. Много от тези произведения имат аналитичен характер: чрез остро наблюдение са схванати изразителни и нюансирани душевни състояния от различен характер и сложно естество (например творбите на Марин Преда). Други автори, без да се отказват от правдивата обективна характеристика на героите, завладяват най-вече със своята поезия: Д. Р. Попеску, Василе Ребряну, Фънуш Нягу и др. Но дори тази поезия в прозата показва интересни различия. Василе Ребряну и Д. Р. Попеску използват често символа и лиричното внушение, като първият подчертава повече смисловите значения на думите, а вторият — и мелодичната им хармония. Фънуш Нягу постига poetически ефекти чрез особената пластичност на своя израз и пр.

След беглото и схематично представяне на някои литературни произведения за социалните отношения в съвременното село и някои типове литература, утвърдени в нашата съвременност, се налагат и известни по-обща заключения.

Първо, оригиналността на нашата литература за селото произтича не само от особеностите в таланта на всеки писател поотделно, но и още повече от неговата способност да разкрие оригиналната същност на самите процеси, които отразява, върху основата на научното знание на действителността, на непосредственото участие в революционното преобразяване и на прилагането на нови творчески методи. Появи се нов свят в селските кооперативи, със свои проблеми и социални типове, несъществуващи в старото общество, даващи предпоставките за нови и оригинални художествени завоевания.

Второ, редом с революционните преобразования и паралелно с обществените процеси се задълбочи и художественото изследване от страна на писателите, обстоятелство, което даде възможност за постоянно и възходящо обогатяване и разнообразяване на лите-

ратурното творчество. Преобразявайки обществото, самият човек се преобрази. Фазите и етапите на това преобразяване издигаха и постоянно издигат нови проблеми не само пред социалната практика изобщо, а и пред художественото творчество в частност. Жизнеспособни творби се оказаха онези, които не отделиха преобразованието в структурата на обществото от сложностите в човешкия живот. Социологичните опростявания противоречат на историческата и художествена правда, обединяват откъм съдържание и значение всяко произведение, което се стреми да бъде автентично в художествената си истинност. Литературната творба се утвърждава в оная степен, в която представя убедително живота на съвременния човек, неговото отношение към обществото, неговите интимни деяния, моментите на духовното му напрежение, тайните, които го привличат. Хората са сложни и не се свеждат до схеми. Тези хора положили основите на една възходяща цивилизация и заедно с този растеж пораснаха и те, господарите на новия живот, които очакват да бъдат изобразени многостранно в произведенията на нашите писатели.

БЯГСТВО В ДЕЙСТВИТЕЛНОСТТА

(Новият испански роман)

Ана Георгиева

„За нас, испанските писатели, има само един вид бягство — бягство в действителността.“ Цитатът е заимствуван от книгата на младия испански романист Хуан Гойтисоло „Проблеми на романа“¹. Въпреки че във формално отношение тази мисъл съдържа парадокс, едно обстойно разглеждане на съвременната испанска литература показва, че „бягството в действителността“ е нейна определяща насока. И понеже тази тенденция е най-ярко изразена в прозата: белетристика и драматургия, предмет на настоящата статия ще бъде новият испански роман. Испанският роман през последните десет години — това е достатъчно да уточни понятието нов. Що се отнася до „испански“, трябва още в самото начало да се отбележи, че никой не е в състояние чрез цензура и забрани да изключи от испанската литература писателите-емигранти, които творят в Париж, Мексико или на друго място. Те са испански писатели като всички останали, да не добавяме: може би повече от всички. Техните творби, издавани в чужбина на испански или други езици, формират заедно с онова, което се издава в Испания, облика на съвременната испанска литература.

Нека се върнем малко назад. На 18 юли 1936 г. в Испания започна франкисткият метеж срещу законното републиканско правителство. В първите дни на войната франкисткият генерал Милиан Астраи заяви в университета в Саламанка пред големия испански философ-хуманист Мигел де Унамуно: „Смърт на разума!“. И това не беше случайна фраза, родена от афект. Не, онези, които започнаха братоубийствената война, вървяха под този лозунг. Тяхна жертва стана Унамуно, Лорка, Ернандес, Мачадо. Те искаха да унищожат разума и сърцето на Испания. Успяха ли? Ще се опитам да отговоря на този въпрос, започвайки от литературата и отивайки в действителността.

В своя прост и човечен разказ за днешна Испания, наречен „Сенки и светлини на Испания“, френският писател Пиер Гамара описва такава сцена:

„Моята съседка се наклонява към мен:

— Кажете, господине, вие знаете ли Зола? Зола... не си спомням малкото име.

— Емил Зола. Велик френски романист.

— Той е писал гадости за религията, нали?

¹ Juan Goytisolo, Problemas de novela, Barcelona, 1958.